

PROSTOR

21 [2013] 2 [46]

ZNANSTVENI ČASOPIS ZA ARHITEKTURU I URBANIZAM
A SCHOLARLY JOURNAL OF ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

SVEUČILIŠTE
U ZAGREBU,
ARHITEKTONSKI
FAKULTET
UNIVERSITY
OF ZAGREB,
FACULTY
OF ARCHITECTURE

ISSN 1330-0652
CODEN PORREV
UDK | UDC 71/72
21 [2013] 2 [46]
235-418
7-12 [2013]

Af

POSEBNI OTISAK / SEPARAT | OFFPRINT

ZNANSTVENI PRILOZI | SCIENTIFIC PAPERS

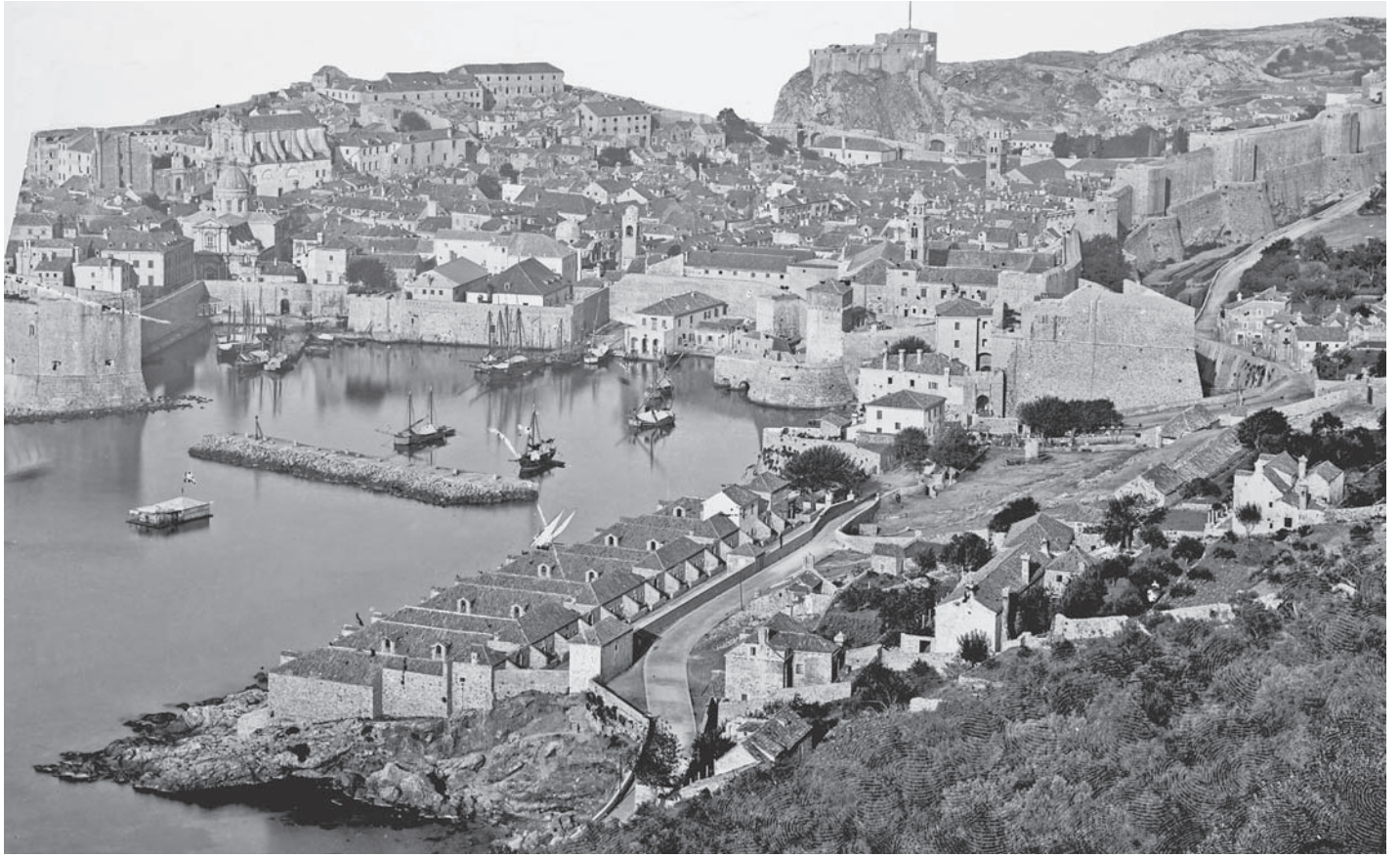
326-339 **ANTUN BAČE**
IVAN VIĐEN

LAZARETI NA PLOČAMA OD PADA
DUBROVAČKE REPUBLIKE DO DANAS
(1808.-2013.)

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK
UDK 725.194(497.5 DUBROVNIK)"18/00"

LAZARETTO COMPLEX IN PLOČE
FROM THE FALL OF THE REPUBLIC OF
DUBROVNIK TO PRESENT (1808-2013)

SUBJECT REVIEW
UDC 725.194(497.5 DUBROVNIK)"18/00"

SL. 1. DUBROVNIK OKO 1868., FOTOGRAFIJA, U PRVOME PLANU SKLOP LAZARETA
FIG. 1. DUBROVNIK AROUND 1868, PHOTOGRAPH, LAZARETTO COMPLEX IN THE FOREGROUND

ANTUN BAĆE¹, IVAN VIĐEN²¹HR – 20000 DUBROVNIK, ŽUDIOSKA 4²HR – 20000 DUBROVNIK, VICKA LOVRINA 4

PREGLEDNI ZNANSTVENI ČLANAK

UDK 725.194(497.5 DUBROVNIK)"18/00"

TEHNIČKE ZNANOSTI / ARHITEKTURA I URBANIZAM

2.01.04. – POVIJEST I TEORIJA ARHITEKTURE
I ZAŠTITA GRADITELJSKOG NASLIJEĐA

ČLANAK PRIMLJEN / PRIHVACEN: 31. 12. 2012. / 10. 12. 2013.

¹HR – 20000 DUBROVNIK, ŽUDIOSKA 4²HR – 20000 DUBROVNIK, VICKA LOVRINA 4

SUBJECT REVIEW

UDC 725.194(497.5 DUBROVNIK)"18/00"

TECHNICAL SCIENCES / ARCHITECTURE AND URBAN PLANNING

2.01.04. – HISTORY AND THEORY OF ARCHITECTURE
AND PRESERVATION OF THE BUILT HERITAGE

ARTICLE RECEIVED / ACCEPTED: 31. 12. 2012. / 10. 12. 2013.

**LAZARETI NA PLOČAMA OD PADA DUBROVAČKE REPUBLIKE
DO DANAS (1808.-2013.)****LAZARETTO COMPLEX IN PLOČE FROM THE FALL
OF THE REPUBLIC OF DUBROVNIK TO PRESENT
(1808-2013)**DUBROVNIK
KARANTENA
LAZARETI
MODERNA ARHITEKTURA
ZAŠTITA SPOMENIKADUBROVNIK
QUARANTINE
LAZARETTO COMPLEX
MODERN ARCHITECTURE
MONUMENT PROTECTION

Članak donosi prikaz novije povijesti Lazareta na Pločama u Dubrovniku, jedinstvenog spomenika graditeljstva i zdravstvene kulture, izgrađenog u razdoblju od 1627. do 1647. godine. Nakon što u drugoj polovici 19. stoljeća gube izvornu funkciju karantene, Lazareti proživljavaju dugotrajno razdoblje zapuštenosti i degradacije. Tijekom prve polovice 20. stoljeća izrađeni su brojni projekti za preobrazbu sklopa u hotel, da bi nakon postupne revalorizacije i iscrpljujućih rasprava o budućoj namjeni Lazareti bili obnovljeni krajem 1960-ih godina. No obnovom ne završavaju nedoumice o namjeni sklopa, već gotovo bez prekida traju do danas.

This paper presents the recent history of the Lazaretto complex in Dubrovnik's area called Ploče. It is a unique architectural monument and a quarantine facility built in the period between 1627 and 1647. After the Lazaretto quarantine hospital had lost its primary function in the second half of the 19th century, the complex fell into decay for a long time. Numerous projects for its conversion into a hotel were conceived in the first half of the 20th century. After a gradual evaluation process and exhausting debates on its future program, the Lazaretto complex was renovated in the late 1960s. However, its renovation did not resolve a dilemma about its use.

UVOD

INTRODUCTION

Negdašnji karantenski sklop Lazareta, smješten na Pločama, istočno od dubrovačke gradske jezgre, nesumnjivo je jedan od najznačajnijih arhitektonskih spomenika zdravstvene kulture u Hrvatskoj.¹ Iako fizički izdvojeni iz povijesne jezgre omeđene sustavom zidina i utvrda, Lazareti su u funkcionalnom, oblikovnom i vizualnom smislu njezin sastavni dio (Sl. 2.).²

U Dubrovniku – gradu koji je svoj izniman gospodarski i kulturni napredak temeljio na kopnoj i morskoj trgovini te kao takav bio stjecište brojnih putnika i robe – vjerojatno potaknuta pandemijom kuge koja je poharala europski kontinent sredinom 14. stoljeća, pojavila se, čini se, prva odluka o utemeljenju karantene u povijesti europskoga zdravstva.³ Naime, dubrovačko je Veliko vijeće 23. srpnja 1377. godine donijelo odluku da oni koji dolaze iz kugom zaraženih krajeva ne smiju ući u grad Dubrovnik niti doći na njegov teritorij, nego će biti poslani na otočić Mrkan pred Cavtatom ili u Cavtat na mjesec dana.⁴ Udaljenost spomenutih položaja potaknula je osnivanje lazareta na Dančama, koji je tijekom 15. stoljeća nekoliko puta uređivan i pregrađivan, iako se u pojedinim situacijama i dalje izoliralo putnike i robu na otočićima pred Cavtatom, ali i na drugim za tu svrhu pogodnim mjestima. Zbog iznimno narasloga opsega dubrovačke trgovine u 16. stoljeću, kapacitet lazareta na Dančama bio je premašen pa je dubrovačka vlada odlučila 1534. godine podignuti veću karantensku građevinu

na otoku Lokrumu, koja iz strateških razloga nikada nije dovršena.⁵ Problem karantene za rastuću trgovinu i promet putnika ostao je još dugo neriješen, te iako se još krajem 16. stoljeća razmišljalo o izgradnji lazareta na Pločama, radovi na ostvarenju te zamisli počeli su tek 1627. i trajali do 1647. godine.⁶

Sklop Lazareta na Pločama sastoji se od pet identično organiziranih odjeljenja, od kojih su tri istočna nešto duža od zapadnih. Svako se odjeljenje raščlanjuje u tri dijela – dvije izdužene pravokutne lađe otvaraju se nizom lučnih otvora na središnje dvorište. Iz dvorišta se veliko kameno stubište uspinje do glavne, uzdužne interne komunikacije, uz koju se s južne strane pruža niz manjih zgrada, a sa sjeverne ga zatvara visok ogradni zid (Sl. 3.).

Karantena (lazareti) u starome Dubrovniku bila je ponajprije institucija, a ne građevina, premda je sklop zgrada na Pločama danas postao njezin sinonim. Lazareti su pripadali u nadležnost Zdravstvenoga magistrata sastavljenog od petorice vlastelina (Officiali alla Sanità) koji su propisivali praktične mjere protiv širenja zaraznih bolesti. Upravljanje Lazaretima bilo je povjereno kapetanu Lazareta i njegovu zamjeniku, koji su tu, zajedno s pomoćnim osobljem, morali stanovati za trajanja mandata.⁷ S obzirom na iznimnu gospodarsku i stratešku važnost Lazareta za Dubrovnik, sklop je tijekom čitavoga razdoblja trajanja Dubrovačke Republike bio dobro i redovito održavan iz državnih sredstava, a posljednji veći građevni zahvat na njemu obavljen je 1784. godine.⁸

LAZARETI TIJEKOM 19. STOLJEĆA

LAZARETTO COMPLEX DURING THE 19TH CENTURY

Francuskom okupacijom (1806.) i ukinućem Dubrovačke Republike (1808.) nastupile su nove prilike za Lazarete. Zbog turbulentnih okupacijskih okolnosti zdravstvena služba nije mogla djelovati kao prije pa su se pojavile prijetnje zdravlju građana i vojnika. Francu-

¹ Na istočnoj jadranskoj obali s njime se mogao usporediti jedino karantenski sklop u Splitu, nažalost nestao razaranjem u Drugome svjetskom ratu. [PEROJEVIĆ, 2002.]

² Proširenjem zone 1994. godine i Lazareti su uključeni u cjelinu Dubrovnika uvrstenu na Listu svjetske kulturne baštine UNESCO-a.

³ MITIĆ, 1980: 85-90; BLAZINA-TOMIĆ, 2007: 17-39; RAVANČIĆ, 2010: 50 (s ranijom literaturom)

⁴ Tekst odluke naveden prema: BLAZINA-TOMIĆ, 2007: 81-83.

⁵ Tijek gradnje ranijih dubrovačkih lazareta naveden prema: BAZALA, 1952: 293-303; BENIĆ, 1961: 106-108; JEREMIĆ-TADIĆ, 1938: 112-114; ŠUNDRICA, 2009.a: 11-20.

⁶ Prema izračunu povjesničara Zdravka Šundrića za potrebne građevinske radove na Lazaretima od 25. travnja 1627. do 25. rujna 1643. isplaćena je iz državne blagajne impresivna svota od ukupno 17.293,58 zlatnih dukata. [ŠUNDRICA, 2009.a: 53]

⁷ BAZALA, 1952: 303-304

ska vlast osnovala je uskoro novo tijelo za brigu o javnome zdravlju kojeg je glavna preokupacija tijekom 1808. i 1809. godine bila da se Lazaretima vrati funkcija za koju su građeni, jer je vojska pojedine zgrade unutar sklopa uzurpirala za svoje potrebe.⁹ Novoosnovano Zdravstveno povjerenstvo (*Commissione sanitaria*) izdalo je u svibnju 1808. detaljan pravilnik za funkcioniranje Lazareta, nastojeći ih zajedno s okolnim zgradama na Pločama privesti prijašnjoj svrsi, a ustroj rada uglavnom je nalikovao onome iz doba Republike.¹⁰ Nakon završetka napoleonskih ratova i nastupom austrijske vlasti 1815. godine Lazareti su zadržali dotadašnju funkciju. Kao iznimno važnu instituciju, obišao ih je i austrijski car Franjo I. prilikom posjeta Dubrovniku 1818. godine, o čemu je ostavio dnevnički zapis.¹¹ Također, Lazarete je u svojoj knjizi o dubrovačkome okrugu iz 1827. godine opisao zaslužan okružni inženjer Lorenzo Vitelleschi, donoseći i tlocrt sklopa.¹² Gospodarske su prilike u Dubrovniku tijekom prva tri desetljeća 19. stoljeća bile iznimno teske, no do 1830-ih godina trgovina se postupno oporavila pa je u Lazarete ponovno počeo pristizati veći broj trgovaca i robe.¹³ Austrijske vlasti preustrojile su zdravstvenu službu, ali je hijerarhijski ustroj upravljanja Lazaretima ostao uglavnom sličan prijašnjem. Suprotno uvriježenoj predrasudi o zamiranju života i duha u Dubrovniku 19. stoljeća, Lazareti su u svojoj izvornoj funkciji manjim ili većim intenzitetom bili još dugo nakon nestanka Republike, o čemu svjedoče sačuvane upisne knjige robe i putnika, kao i drugi uredno vođeni službeni spisi pohranjeni u zasebnoj arhivskoj seriji Državnoga arhiva u Dubrovniku. Godina ukidanja Lazareta kao zdravstvene institucije nije točno utvrđena, no prema sačuvanim arhivskim spisima čini se da je to bilo oko 1872. godine.¹⁴ Takvu dataciju potvrđuje i činjenica da su za Hercegovačkoga ustanka 1875.-1876. godine zgrade Lazareta poslužile zbrinjavanju velikoga broja izbjeglica iz zaleđa, a to svakako ne bi bilo moguće da su zgrade bile u karantenskoj funkciji.¹⁵

8 LENTIC-KUGLY, 1988.-1989.: 277-279

9 VUKOVIĆ, 1999: 40; ŠUNDRICA, 2009.b: 127-130

10 Iz toga razdoblja potječe i sumarni grafički prikaz Lazareta s upisanim funkcijama pojedinih građevina unutar sklopa i u njegovoj okolini. [BERIĆ, 1960: 61-84]

11 KRMPOTIĆ, 2002: 308

12 VITELLESCHI, 2002: 93-94

13 ČOŠIĆ, 1999: 186

14 U službenom Godišnjem priručniku Kraljevine Dalmacije (*Manuale del Regno di Dalmazia*) za 1872. navodi se kako je pomorska zdravstvena služba temeljito reorganizirana prethodne 1871. godine i čini se da se Lazareti na Pločama više ne spominju u svojoj izvornoj funkciji. [HR-DADU-107, inventar]

15 BERSA, 2002: 273; EVANS, 1965: 330

16 HR-DADU-298

17 BERIĆ, 1960: 61-66

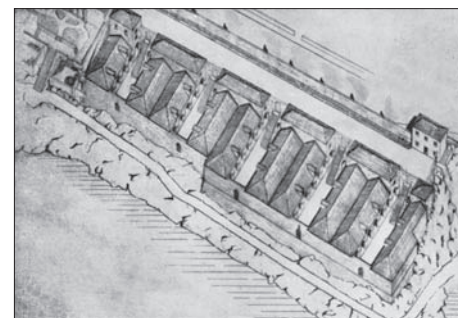
SL. 2. ZRACNA SNIMKA DUBROVNIKA S NAZNAČENIM POLOZAJEM LAZARETA

FIG. 2. AERIAL VIEW OF DUBROVNIK WITH LAZARETTO COMPLEX

Zasad nije poznato jesu li se u razdoblju prve polovice 19. stoljeća izvodili veći zahvati na zgradama, ali uspoređujući starije prikaze Lazareta (ponajprije one iz 1784. i 1808. godine, te nacrt inženjera Lorenza Vitelleschija iz 1827. godine) s jednim od najranijih fotografskih prikaza Dubrovnik, nastalim oko 1868. godine, može se zaključiti kako je vanjski izgled karantenskoga sklopa ostao nepromijenjen (Sl. 1.).¹⁶

Osim što pruža uvid u stanje Lazareta u drugoj polovici 19. stoljeća, spomenuta fotografija svjedoči i o izvornom, funkcionalno neraskidivom odnosu Lazareta i Tabora, prostranoga ograđenog platoa pred Vratima od Ploča, koji je zapravo bio završetak karavanskoga puta. U sklopu Tabora nalazile su se zgrade 'han' i 'čardak' za smještaj stranih trgovaca i turskoga konzula (emina), fontana 'Meded' te prolazni bazen za raskušivanje stoke (Sl. 4.). Tabor je s Lazaretima bio povezan prevodnim prolazom ispod puta koji je iz grada vodio prema Sv. Jakovu i Župi dubrovačkoj. Neposredno uz Tabor nalazila se i crkva sv. Antuna Opata trgovačke bratovštine Antuninâ. Za razliku od Lazareta, prostor Tabora od druge je polovice 19. stoljeća doživio naglu preobrazbu; država (državni Demanij) prodala je terene i zgrade dubrovačkoj općini na dražbi 1883. godine, koja ih je dalje preprodavala privatnim osobama za gradnju kuća.¹⁷ Posljednji ostatci Tabora te izvoran prostorni odnos Lazareta i neposrednoga kopnenog okoliša konačno su nestali izgradnjom gimnazijske zgrade započete 1913. godine.

Po odlasku hercegovačkih izbjeglica, sklop karantene na Pločama korišten je uglavnom kao skladišni prostor pod vojnom upravom, a početka toga 'postkarantenskoga' razdoblja zabilježeno je i jedno veće oštećenje Lazareta – u listopadu 1878. godine, kada se zapalilo uskladišteno sijeno, nakon čega je

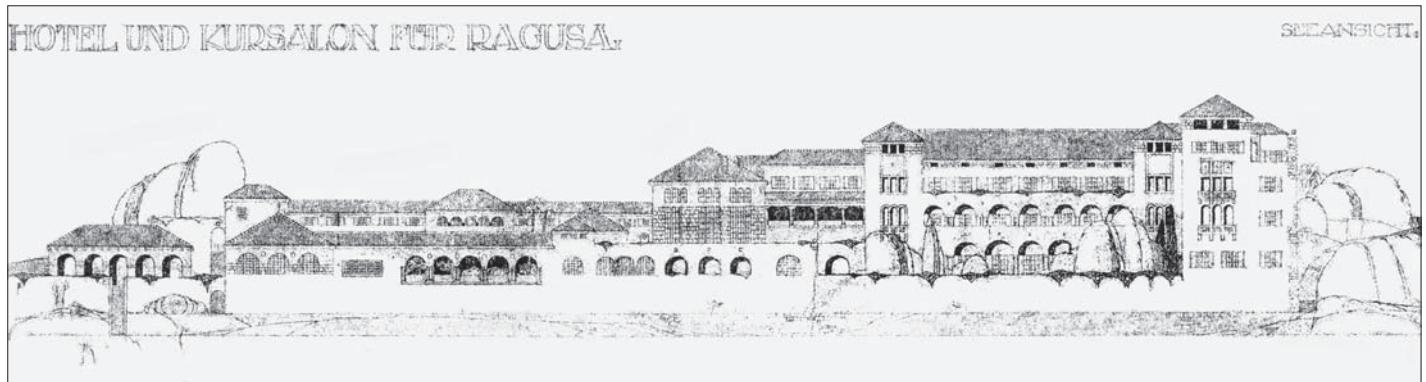
SL. 3. S. BENIĆ: LAZARETI NA PLOČAMA, AKSONOMETRIJA, 1961.

FIG. 3. S. BENIĆ: LAZARETTO COMPLEX IN PLOČE, AXONOMETRIC PROJECTION, 1961

SL. 4. DUBROVNIK OKO 1868., DETALJ FOTOGRAFIJE, PROSTOR TABORA – DOLJE LIJEVO VIDI SE CRKVA SV. ANTUNA OPATA, IZNAD NADSVODENI PROLAZ ZA LAZARETE, PROLAZNI BAZEN ZA STOKU I ČESMA „MEDED“, GORE DESNO ZGRADE HAN I ČARDAK

FIG. 4. DUBROVNIK AROUND 1868, PHOTOGRAPH DETAIL, TABOR AREA – DOWN LEFT VISIBLE CHURCH OF ST ANTHONY THE ABBOT BOTTOM LEFT, VAULTED PASSAGEWAY TO LAZARETTO ABOVE, CATTLE AREA AND "MEDED" CISTERN, HAN AND ČARDAK HOUSES TOP RIGHT

Sl. 5. A. KELLER: HOTEL I KUR-SALON NA LAZARETIMA, NACRT JUŽNOG PROČELJA, 1911.

FIG. 5. A. KELLER: HOTEL AND KURSALON IN LAZARETTO, SOUTH FACADE, DRAWING, 1911

zgrada popravljena i vraćena u skladišnu funkciju.¹⁸ Iako su se već tada javljala mišljenja kako bi taj veliki prostor pred gradom trebalo bolje iskoristiti, stanje je zadugo ostalo nepromijenjeno.¹⁹

PLANOWI ZA IZGRADNJU HOTELA NA LAZARETIMA

PLANS FOR HOTEL CONSTRUCTION IN LAZARETTO

Prvo poznato rješenje za preuređenje Lazareta potječe iz 1911. godine, iz doba kada su sklopom još uvijek upravljale austrijske vojne vlasti, a izradio ga je bečki arhitekt Alfred Keller. Rješenje za izgradnju hotela s kur-salonom na mjestu Lazareta nastalo je u sklopu projekta za razvoj turizma „Društva za promicanje narodno-gospodarskih interesa Kraljevine Dalmacije”.²⁰ Kao i kod većine projekata koje izrađuje za hrvatsko priobalje, Keller koncepciju temelji na slikovitoj projekciji mediteranske arhitekture, nastojeći, u duhu vremena, izbjeći doslovne stilske reminiscencije. Vođen željom da se uklopi u urbano tkivo, na razmeci povijesne jezgre i vrtinoga predgrađa, usitnjen, visinski razlomljen volumen arhitekt prožima brojnim poluotvorenim prostorima – trijemovima i lodama, te vrtovima, pri čemu od izvorne strukture Lazareta zadržava tek liniju obalnoga zida (Sl. 5).²¹

Nakon završetka Prvoga svjetskog rata Lazareti i dalje ostaju u vojnom posjedu, sada Vojnoga erara Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Iako je Općina dubrovačka s Vojnim erarom uspjela ugovoriti razmjenu dobara još 1921. godine (u zamjenu za gradske zidine i tvrđave, palaču Sponzu, žitnicu Rupe, Lazarete i druge građevine unutar povijesne jezgre Eraru se trebao ustupiti sklop domobranske vojarne u Gružu), ugovor nije u potpunosti ostvaren sve do travnja 1930. godine.²² Tijekom gotovo punoga desetljeća proteklog između potpisivanja ugovora i njegove provedbe, vojne su vlasti i dalje nesmetano gospodarile Lazaretima, dajući ih u zakup kao skladišne prostore i staje.²³

Općina je, pak, s druge strane, nestrpljivo iščekivala primopredaju i već je 1928. godine stupila u pregovore s Građevnim i hotelskim društvom „Dubrovačka rivijera” oko ustupanja prostora klaonice i „zemljišta zvanog Lazareti” za izgradnju hotela s kur-salonom.²⁴ Društvo, u kojem je uz nekoliko dubrovačkih uglednika kapital uložio i imućan estonski poduzetnik William Zimdin, bilo je zainteresirano za nekoliko pogodnih lokacija u neposrednoj blizini povijesne jezgre, poput Pila i Danača, a općinske su se vlasti, nastojeći potaknuti razvoj turizma, bile spremne ugovorom obvezati na brojne ustupke. Sklapanje ugovora otežavalo je otežavanje vojnih vlasti oko konačne primopredaje Lazareta, a „Dubrovačka rivijera” u međuvremenu je, sredinom 1929. godine, na dražbi kupila obližnji hotel „Odak”, te je u okolnostima velike svjetske ekonomske krize očito bila sve manje zainteresirana za neizvjesne investicije.²⁵ Pregovori su trajali još neko vrijeme, Lazareti se spominju u kontekstu izgradnje javnog šetalista i kupališta sa zimskim bazenima, no konačni dogovor nije postignut.²⁶

Iako se može pretpostaviti da je tijekom trajanja pregovora izrađeno više idejnih rješenja

¹⁸ „Donja strana zgrade zvana badafer (shrana) gotovo sva izgori. (...) Kad nastane Austrijsko vladanje Lazareti padose u vojničke ruke premda do skora bijase upravitelj Lazaretâ od vlade placen. Sad na onome mjestu ne vidiš ino nego tužno gariste, ali vlada odmah se je potezila da popravi zgradu ostečenu i već su se na jagmi kamenari gonili ko će da obnovi Lazarete. Tako ce se ona golemo zgrada opet uzdignuti na korist čovječanstvu za koje je i zgradena bila.” [*** 1878: 131-132]

¹⁹ U eseju *Smrt dubrovačkih stijena*, najvažnijem tekstu toga razdoblja kada je o doživljaju dubrovačkih spomenika riječ, povjesničar i književnik Lujo Vojnović se, doduše, ne referira izravno na Lazarete, ali podrazumijeva sve arhitektonske spomenike koji su u tom trenutku bili državno (vojno), a ne gradsko (općinsko) vlasništvo. [VOJNOVIĆ, 1912: 155-165]

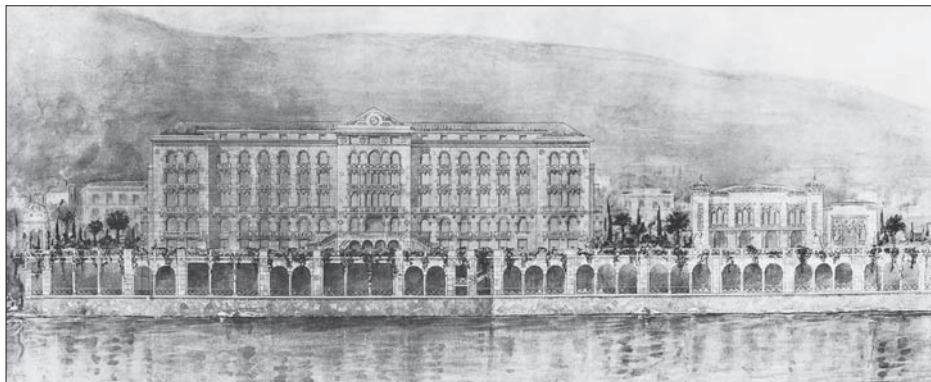
²⁰ „Verein zur Förderung der volkswirtschaftlichen Interessen des Königreiches Dalmatien” osnovano je u Beču 1894. godine, a među aktivnostima kojima se nastojalo unaprijediti gospodarstvo Dalmacije bio je i razvoj turizma. Godine 1910. Društvo za izradu nacrtâ pet hotela angažiralo je arhitekta Kellera, što je on u razdoblju od 1911. do 1913. i ostvario. Hoteli su se trebali podići u Splitu, Trogiru, Kotoru, Trstenom, te u Dubrovniku na mjestu Lazareta. [PIPLOVIĆ, 1999: 272-274; PERIĆ, 1983: 72-74; ČULIĆ, 1928: 5-7; KRANJEVIĆ, 2012: 11-13]

za novogradnje na Lazaretima, sačuvan je jedino projekt koji potpisuje slabo poznati inženjer Gjuro Linardović, zaposlenik *Direkcije pomorskog saobracaja* u Splitu.

Prema ovome je projektu hotel, voluminozna višekatnica s 210 soba, smješten zapadno, a kur-salon, zasebna manja građevina s bazenom u suterenu, istočno. Zgrade na razini suterena povezuje prostrana, terasom natkrivena 'promenada', prema moru rastvorena arkadama. Autor se, prema vlastitim riječima, pri projektiranju građevina vodio 'stilom dogane', odnosno palače Sponza, no očito u vrlo slobodnoj interpretaciji predloška (Sl. 6).²⁷

U tadašnjemu lokalnom tisku izgradnja na mjestu Lazareta popraćena je tek manjom polemikom, no stajalište da „današnje građevine Lazareta predstavljaju relativnu neznačajnu vrijednost” ne dovodi se u sumnju pa se rasprava svodi na pitanje je li prostor Lazareta bolje iskoristiti za gradnju hotela, javnog kupališta ili velike poljane – šetalista, uz koju bi se sa sjeverne strane, na prostoru Ploča, formirao niz hotelske izgradnje.²⁸

Tijekom razdoblja koje je obilježila svjetska ekonomska kriza zanimanje za Lazarete iz razumljivih je razloga potpuno prestalo. Tek se u drugoj polovici tridesetih godina pitanje ponovno aktualizira, kada je za Lazarete tadašnji općinski načelnik Ruder Bracanović zainteresirao brodovlasnika Boza Banca. Pregovori Općine s Božom Bancem, odnosno „Jugoslavenskim Lloydom” a.d., oko preuzimanja Lazareta počeli su u ljeto 1936. godine i trajali do početka 1937. godine, kada Banac u ime „Jugoslavenskog Lloyda” odustaje od kupnje smatrajući uvjete konačnoga kupoprodajnog ugovora, odobrenog od Općinskoga vijeća, nepovoljnima. Tijekom pregovora, u jesen 1936. godine, Banac je naručio čak tri idejna projekta za hotel, o čemu poslije, obrazlažući u otvorenome pismu odu-

SL. 6. GJ. LINARDOVIĆ: HOTEL I KUR-SALON NA LAZARETIMA, NACRT JUŽNOG PROČELJA, 1929.

FIG. 6. GJ. LINARDOVIĆ: HOTEL AND KURSALON IN LAZARETTO, SOUTH FACADE, DRAWING, 1929

stajanje od kupnje Lazareta, piše: „Nekoliko dana prije Božica bili su mi u Zagrebu predati svi naručeni projekti. Među njima je bio projekat uvaženih arhitekata Gomboša i Kauzlarica, onda onaj opće poznatog stručnjaka za gradnju hotela g. prof. Kellera iz Beča, te konačno projekat gg. arhitekata Bilinića i Horvata. Ovaj je posljednji izrađen pod nadzorom samog Ivana Mestrovica, te kad smo moji prijatelji i ja upoznali te planove, bili smo prosto ushićeni, a s nama i svi oni, među njima mnogi i vrlo uvaženi stručnjaci, koji su imali prilike da ih ovdje vide.”²⁹ Perspektivni prikazi hotela Lavoslava Horvata i Harolda Bilinića objavljeni su kao prilog članku *Kao pjesma lijepe budućnosti* u listu „Hrvatska dubrava”. Hotel je, prema navodu, trebao imati 180 soba, koncertnu dvoranu s 1250 mjesta, bazen i parnu kupelj, nekoliko restorana, izložbenu dvoranu te vrt smješten na prostoru tadašnje klaonice. Pisac članka dijeli s Bancem oduševljenje projektom hotela, koji bi „samo doprinio cjelokupnom vrlo slikovitom izgledu sljubljene slike grada i Ploča”.³⁰

Horvatovo i Bilinićevo rješenje predviđalo je i uklanjanje svih građevina zapadno od ulaznog atrija novog hotela do Vanjskog mosta

SL. 7. L. HORVAT I H. BILINIĆ: HOTEL NA LAZARETIMA I PLATO PLOČA, PERSPEKTIVNI PRIKAZ, 1936.-1937.

FIG. 7. L. HORVAT AND H. BILINIĆ: HOTEL IN LAZARETTO AND PLOČE PLATEAU, PERSPECTIVE, 1936-1937

21 HR-DADU-GPOD, kut. 121/15

22 BERIĆ, 1955: 213; VIDEN, 2005.-2006.: 15

23 *** 1924: 4-5

24 HR-DADU-„Kursalon”

25 *** 1929.b: 2

26 HR-DADU-GPOD, kut. 121/15; HR-DADU-„Kursalon”

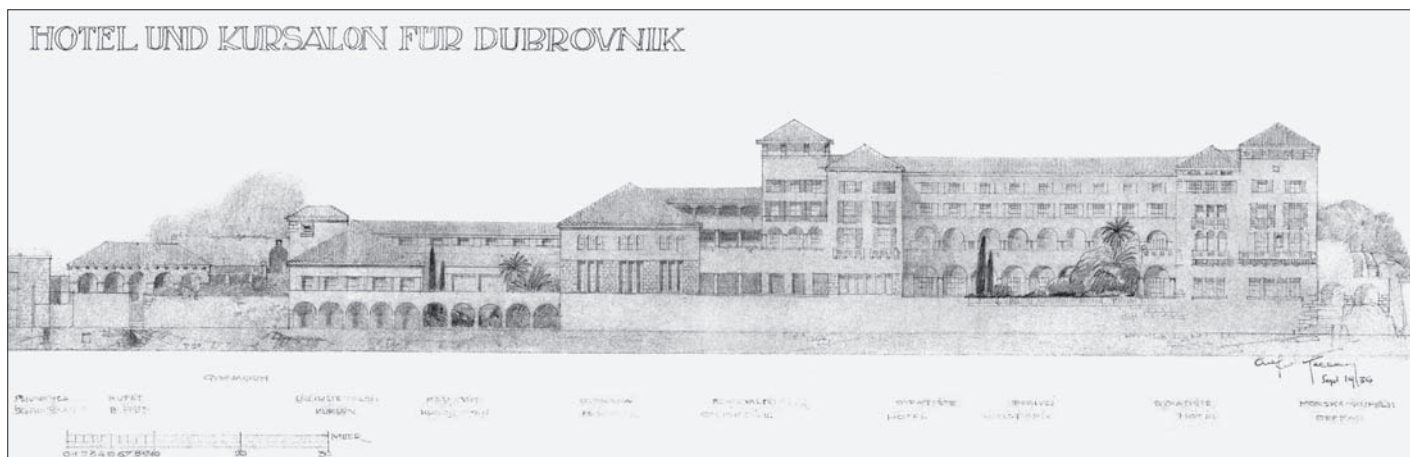
27 HR-DADU-GPOD, kut. 185/19

28 *** 1930.a: 5; *** 1930.b: 5; *** 1930.c: 3

29 HR-DADU-GPOD, kut. 121/15; *** 1937.b: 5-9

30 *** 1937.a: 3. Zanimljivo je i viđenje Nevena Šegvica gotovo pet desetljeća poslije: „Trebalo navesti da su tada Lazareti bili u ruševnom stanju, potpuno nesaniрани i da je bilo govora o njihovu uklanjanju. Međutim, tlocrt, njihova kontura, bila je inspirativna. To je svakako odvažan pristup takvu zadatku. Preuzevši osnovnu tlocrtnu ideju i razradivši je u novu zamisao velikog hotela, koji nosi u sebi sve bitne elemente u našem prostoru ostvarene arhitekture, dakle cijelo jezično bogatstvo te arhitekture. Tu su arkade, predvorje, loggia, elementi dubrovačkih ljetnikovaca još do danas nedovoljno istraženi, a kojih vrijednosti superiorno nadilaze mnoge današnje realizacije.” Autor se ipak ograđuje zaključkom kako bi „Ostvarenjem tog projekta vjerojatno (...) nastala kolizija sa svom dubrovačkom aglomeracijom”. [ŠEGVIC, 1983.-1984.: 8]

Sl. 8. A. Keller: Hotel i kur-salon na Lazaretima, nacrt južnog pročelja, 1936.

FIG. 8. A. Keller: Hotel and kursalon in Lazaretto, south facade, drawing, 1936

od Ploča – klaonice i nekoliko stambenih kuća, te stvaranje prostranoga, terasasto organiziranog platoa.³¹ Purifikacija platoa provedena u širokim potezima potpuno je u skladu s oblikovnim monumentalizmom hotela, koji prije negoli u lokalnoj tradiciji uzore može imati među ostvarenjima bliskim ukusu tadašnjih totalitarnih režima (Sl. 7.).

Očuvana su i druga dva rješenja Bančeva internoga arhitektonskog natječaja; Alfred Keller preinačio je vlastiti projekt iz 1911. godine, uglavnom zadržavši raniji oblikovni i prostorni koncept, dok su Mladen Kauzlaric i Stjepan Gomboš, dosljedni modernističkim nacelima, koncepciju temeljili na međuodnosu velikih kubičnih volumena, bez znatnijih ustupaka lokalnom koloritu (Sl. 8. i 9.).³²

U Državnom arhivu u Dubrovniku pohranjeni su i nedatirani nacrti za hotel na mjestu Lazareta koje je izradio pariški arhitekt Georges Appia.³³ Vjerojatno je i taj projekt nastao tijekom druge polovice tridesetih godina, a naručitelj bi mogla biti „Dalmatinska rivijera”, odnosno William Zimdin koji je 1936. godine ponovno izrazio interes za Lazarete, no Općina je, priklonivši se „Jugoslavenskom Lloyd”, njegovu ponudu odbila. I taj projekt, kao i svi dosad predstavljeni, potpuno negira

postojeće povijesne strukture, vodeći računa jedino o uklapanju novogradnje u okoliš, u ovom slučaju izmicanjem volumena hotela prema zapadu, dok bi se u istočnome dijelu smještanjem pristupnog atrija, povezanog s perivojem planiranim na mjestu klaonice, djelomično rastvorile vizure s Ploča prema moru (Sl. 10.).

PREMA KULTURNO-UMJETNIČKOJ VALORIZACIJI

TOWARDS CULTURAL AND ARTISTIC EVALUATION

U drugoj polovici tridesetih godina, usporedno s nastojanjima krupnoga kapitala i dubrovačke Općine da Lazarete privedu hotelskoj svrsi, postupno jača svijest o kulturno-povijesnoj i arhitektonskoj vrijednosti Lazareta. Prvi se izgradnji hotela na mjestu Lazareta javno usprotivio Lujo Vojnović 1937. godine tekstem *Vivisekcija Dubrovnika* u tjedniku „Javnost”. Vojnović, koji je sve do kraja četvrtog desetljeća uživao nedodirljiv status arbitra u pitanjima očuvanja dubrovačkih tradicija, oštro je napao zagovaratelje izgradnje hotela, nazvavši ih „neronima i vivisektorima”.³⁴

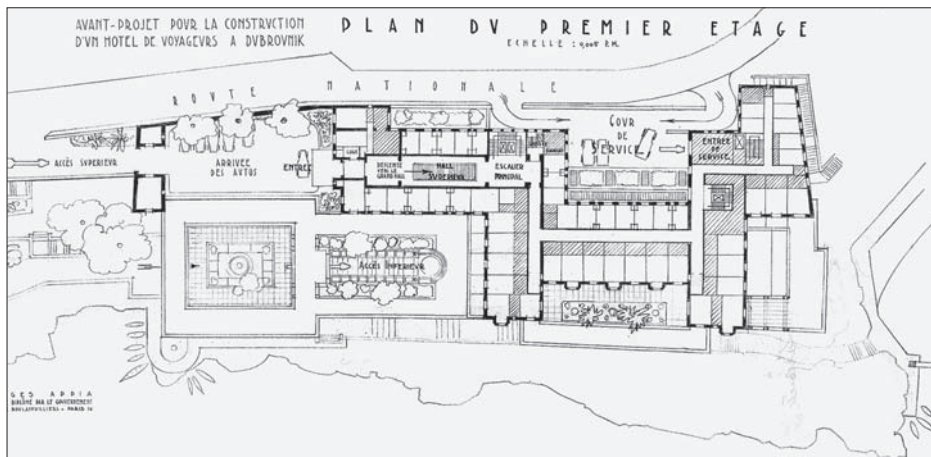
Sl. 9. M. Kauzlaric i S. Gomboš: Hotel na Lazaretima, perspektivni prikaz, 1936.

FIG. 9. M. Kauzlaric and S. Gomboš: Hotel in Lazaretto, perspective, 1936

Sljedeće, 1938. godine, o pitanju Lazareta u beogradskoj „Politici” piše Safet Burina, tada profesor dubrovačke gimnazije.³⁵ Autor nabraja sve prijašnje inicijative za pregradnju Lazareta u hotel, a opisuje i posljednju, početka 1938. godine, kada je grupa austrijskih bankara navodno ponudila dubrovačkoj Općini zajam za podizanje hotela po projektu arhitekta Kellera. Vjerojatno se radi o inačici projekta koju je Keller ranije ponudio „Jugoslavenskom Lloyd”. U tekstu se iznose suprotstavljena stajališta: „Mi volimo svoju prošlost i naše spomenike, i ljubomorno ih čuvamo. Ali život traži svoje. Nesto se mora i žrtvovati. Dubrovniku Lazareti ne donose nikakve koristi. Lazarete treba srušiti i napraviti objekte koji će odgovarati zahtjevima modernog vremena.” Protiv takvog razmišljanja bio je Lujo Vojnović: „Dubrovnik je kamen jedinstvene izrade, i ako mu se digne jedna jedina od ovih skromnih građevina, – koje sve zajedno sačinjavaju njegov jedinstven čar, – Dubrovnik će prestati da bude jedno od najljepših i najoriginalnijih mesta.” Konačno, iz članka doznajemo i stajalište tadašnjega konzervatora Koste Strajnića, inače iznimno agilnog kod svih dubrovačkih arhitektonskih i urbanističkih pitanja, a koji se do tada, što je vrlo neobično, nije izjašnjavao o sudbini Lazareta: „Trebalo na svaki način sprečiti rušenje ovog dragocjenog i historijskog spomenika.”³⁶

U travnju iste, 1938. godine, u splitskom „Novom dobu” objavljen je opširan i iznimno sadržajan tekst dr. Vinka Foretića *Stari dubrovački lazareti na Pločama*.³⁷ Autor daje kratak povijesni pregled razvoja lazareta u Dubrovniku i pokušava objasniti negativno stajalište šire javnosti prema Lazaretima: „Prisustvo klaonice u blizini historijskih lazareta učinilo je, da su se i oni u očima jednog dijela građanstva tako rec kompromitirali. Gradska općina naime najmljuje lazarete mesarima za držanje stoke i sušenje koža te kocijasima kao staje za konje. Jedan dio služi za stanovanje najbijeđenijih slojeva stanov-

ništva. (...) Iz klaonice i lazareta širi se po Pločama strašan zadrž. Lazareti, dovedeni krivnjom općinskih upravljača u ovakovo stanje, postali su u Dubrovniku sinonim nečistoće i neurednosti, te su mnogi skloni njihovu rušenju. Međutim problem je krivo postavljen. Lazarete treba očistiti i urediti, a ne ukloniti.” Autor zatim obrazlaže arhitektonsko i urbanističko značenje Lazareta te nudi i svoju viziju njihove funkcije u budućnosti: „Pitanje klaonice i lazareta treba riješiti tako, da se klaonica sto prije ukloni, lazareti očiste i restauriraju u prvobitnom stanju kao znameniti kulturni spomenik Dubrovnika, a za hotele ima na divnoj i prostranoj dubrovačkoj rivijeri izobilje krasnih i podesnih mjesta. (...) Uredimo lazarete tako, da se oni, nekoć otvoreni a sada zazidani lukovi ponovno otvore, i evo nam idealnog mjesta za lapidarij.”³⁸

SL. 10. G. APPIA: HOTEL NA LAZARETIMA, TLOCRT PRVOGA KATA, OKO 1936. (?)

FIG. 10. G. APPIA: HOTEL IN LAZARETTO, FIRST-FLOOR PLAN, AROUND 1936 (?)

RAZDOBLJE NAKON DRUGOGA SVJETSKOG RATA

PERIOD FOLLOWING WORLD WAR II

Nedugo po završetku Drugoga svjetskog rata ponovno oživljava interes za Lazarete. U ožujku 1947. godine počasni dubrovački konzervator Lukša Beritić izvještava Konzervatorski zavod za Dalmaciju u Splitu o namjeri gradnje plivačkoga bazena na Pločama, i to na mjestu klaonice, no ujedno izražava bojazan da će taj zahvat potaknuti rušenje Lazareta jer prostor klaonice za tu svrhu nije dovoljan, a opis sličnog sadržaja upućuje i u rujnu.³⁹ U studenome iste godine povjerenstvo Narodnoga odbora grada Dubrovnika razmatralo je aktualne građevinske probleme, među ostalim i pitanje Lazareta, te zaključilo da treba „prostora i dvorište Lazareta adaptirati u kombinat restoranskih, kabinskih, društvenih i ostalih kupališnih prostorija i terasa. Gornji dio velikog prilaznog dvorišta da služi parkiranju luksuznih kola sa nasadima ukla-

31 PALADINO, 2011.a: 479; PALADINO, 2011.b: 247

32 HR-DADU-GPOD, kut. 121/15; MGZ-MK; BAĆE, 2010: 111

33 HR-DADU-PPGP, mapa XIX 21 a-d

34 VOJNOVIĆ, 1937.a: 135-136. Kritički osvrt na Vojnovićev tekst objavljen je u lokalnom tjedniku „Dubrovnik”, također pod naslovom *Vivisekcija Dubrovnika*. Ubrzo je uslijedio autorov odgovor „... da se ne iskvaru crte Dubrovnika”, objavljen u istom tjedniku. [*** 1937.c: 6; VOJNOVIĆ, 1937.b: 1]

35 BURINA, 1938: 8

36 BURINA, 1938: 8

37 FORETIĆ, 1938: 8

38 FORETIĆ, 1938: 6-7. Dvije godine poslije, u srpnju 1940., Foretić u lokalnom tisku objavljuje krati članak *Lazareti pred opasnošću rušenja i park Iljiine Glavice pred pogibijom uništenja*. Naime, nakon nekoliko neuspjelih pokušaja izgradnje hotela javila se zamisao o gradnji puke i građanske škole na mjestu Lazareta. [FORETIĆ, 1940: 3]

39 MK-KDU-Lazareti

SL. 11. LAZARETI OKO 1950., RAZGLIEDNICA
FIG. 11. LAZARETTO AROUND 1950, POST-CARD

SL. 12. LAZARETI PRIJE POČETKA OBNOVE 1967.
FIG. 12. LAZARETTO PRIOR TO 1967 RENOVATION

SL. 13. LAZARETI PRIJE POČETKA OBNOVE 1967.
FIG. 13. LAZARETTO PRIOR TO 1967 RENOVATION

njanjem svih raznih baraka i nepodesnih prigradnja. O tome naciniti detaljni projekt". Predlaže se i izvedba obalnoga puta pred Lazaretima.⁴⁰

U studenome sljedeće, 1948. godine, Beritić javlja Konzervatorskom zavodu za Dalmaciju da su radovi na Lazaretima obustavljeni. Trebalo je, naime, izvršiti radove konzerviranja, no zbog nedostatka sredstava radovi su obustavljeni nakon što je uklonjeno nekoliko krovista, „te cijeli objekt daje dojam ruševine“, a na opasnosti po građevinu zbog prekida radova upozorava i u veljači i travnju 1949. godine (Sl. 11.-13.).⁴¹

Interes javnosti za stanje i buduće uređenje Lazareta ogleda se i u novinskim člancima koji se u to doba pojavljuju u lokalnim novinama i časopisima. Među njima je i onaj konzervatora Cvita Fiskovića iz 1952. godine u kojem se zalaže za bezuvjetno čuvanje arhitektonskoga i spomeničkoga integriteta Lazareta, nastavak zastale obnove i pronalaženje primjerene namjene.⁴² Iste godine povjesničar medicine dr. Vladimir Bazala objavljuje dotad najiscrpniji članak (temeljen uglavnom na arhivskim izvorima) o nastanku institucije i građevnom razvoju dubrovačkih karantenskih sklopova, uključujući i Lazarete na Pločama.⁴³ Zanimljiv je i članak objavljen 1954. godine u časopisu „Naše more“ u kojem se sumiraju dotadašnje rasprave o sudbini Lazareta i donose novi prijedlozi. Nepotpisani autor obrazlaže dva radikalno suprotstavljena stajališta – za izgradnju zamjenskih građevina ili za potpuno očuvanje u izvornom obliku, te donosi treći, kompromisni, kojim se apriorno priznaje spomenički status sklopa, ali i inzistira na traženju primjerene suvremene namjene.⁴⁴ U članku se iznosi i mišljenje sveučilišnoga profesora i uglednoga liječnika dr. Antuna Sercera koji predlaže uređenje javnoga zatvorenoga higijenskoga kupališta s parnim kupeljima.⁴⁵

Godine 1958. izraden je projekt „Uređenja kupališta na Pločama“ koji je uključivao i građevnu prilagodbu istočnoga dijela Lazareta za kupališne kabine.⁴⁶ Projektom je bilo predviđeno preoblikovanje prilaznih stubišta za dva istočna dvorišta i izvedba stubišta uz južno pročelje za izlaz na obalu. Tomu se usprotivio Konzervatorski zavod za Dalmaciju i predložio moguće produženje prilaznih stubišta, dok se za vanjsko stubište tražilo da bude privremeno i rastavljivo. Izvedba projekta počela je 1959. godine, a nakon određenih pritisaka Konzervatorski je zavod pristao na preoblikovanje jednoga unutrašnjega prilaznog stubišta prema projektnoj dokumentaciji.⁴⁷ U krajnjoj istočnoj ladi uređene su svlačionice i tuševi pa je ona novouspostavljenim vratima i stubištem povezana s gradskim kupalištem Banje.

Godine 1961. arhitekt Slavomir Benić objavljuje članak *Konzervatorsko-urbanistički problemi Dubrovnika – Dubrovački Lazareti*. Uz pregled povijesnoga razvoja sklopa autor se zalaže za pronalazak primjerene suvremene namjene kao najboljeg jamca opstanka svakoga spomenika. Kao poželjnu namjenu za Lazarete vidi glavnu gradsku tržnicu i opskrbni centar, koji bi se u njih mogli smjestiti bez većih preinakaa.⁴⁸ Lazareti su nekoliko godina poslije bili predmetom interesa Centra za proučavanje turizma iz Dubrovnika, koji je 1964. godine izradio elaborat pod naslovom *Lazareti i turizam – prilog diskusiji*. Umjesto isključivo ugostiteljske, kupališne ili trgovačke namjene, zaključak elaborata predlaže uređenje stalnoga gospodarsko-turističkog sajma koji bi promovirao ponudu grada i regije uz sadržaje koje bi potencijal toga stalnog sajma učinili ne samo turističkim već i gospodarskim.⁴⁹

Dugo iščekivana cjelovita rekonstrukcija Lazareta konačno je počela u listopadu 1967. godine prema projektu arhitektonskog biroa

40 MK-KDU-Lazareti

41 MK-KDU-Lazareti

42 FISKOVIĆ, 1952: 3

43 BAZALA, 1952: 293-308

44 *** 1954: 67-69

45 „Po ovome mišljenju, Lazarete kao spomenik prošlosti treba svakako očuvati, ali ih treba ujedno i ozivjeti. Na starim temeljima, ali novim sredstvima, produžujući na taj način tradiciju ove ustanove, koja povezuje dva osnovna i bitna elementa: more i zdravlje. U obnovljenoj zgradi Lazareta trebalo bi uspostaviti jednu ustanovu za higijenu i kulturu tijela, kakva je u Dubrovniku neophodno potrebna i za vlastito stanovništvo, a koja bi ujedno predstavljala posebnu atrakciju i za domace i strane turiste. (...) Njegov smjestaj ne bi tangirao arhitektonski i kulturno-historijski značaj spomenika, a odgovarao bi zahtjevima nauke, a sve to u skladu s interesima društvenog, urbanističkog i turističkog razvoja. Lazareti bi nastavili svoj život kao sanitetska ustanova u novim, savremenim uslovima.“ [*** 1954: 69]

46 HR-DADU-423-građevinska dozvola 05-8387/1 od 12.11.1958. Projektno rješenje izradio je arhitekt Jozo Dražić, projektni biro „Arhitekt“.

47 MK-KDU-„Lazareti“

„Arhitekt” iz Dubrovnika. Radove je pod nadzorom Zavoda za zaštitu spomenika kulture, s konzervatoricom Dubravkom Beritić na čelu, najvećim dijelom izvela tvrtka „Graditelj” iz Dubrovnika. Uklonjene su mnoge novije pregradnje i dogradnje te provedena istraživanja i dokumentiranje sklopa.⁵⁰ Krovista su obnovljena prema izvornome izgledu, rekonstruirani su brojni oštećeni i nedostajući kamni elementi (vijenci, konzole, okviri otvora, lukovi, stubišta), izvedeno novo vanjsko i unutrašnje popločenje te uvedene suvremene instalacije (Sl. 14. i 15.).⁵¹

IZMEĐU DVIJU OBNOVA (1969.-2013.)

BETWEEN THE TWO RENOVATIONS (1969-2013)

Nakon što je obnova Lazareta u građevinsko-me smislu dovršena ujesen 1969. godine, ponovno se javio problem namjene: suprotstavljena mišljenja i ovaj su put dovela u pitanje rehabilitaciju sklopa. Za razliku od međuratnoga razdoblja, u široku javnu raspravu o budućoj namjeni uključili su se sada svi: od konzervatora, arhitekata i umjetnika, do ekonomista, gospodarstvenika, tijela općinske uprave i investitora, a osnovano je i posebno općinsko povjerenstvo koje je donijelo opširne smjernice za određivanje buduće namjene Lazareta.⁵² Donesene smjernice odražavale su svijest o široj važnosti sklopa i ponudile nekoliko rješenja koja su uključivala kulturnu, umjetničku i turističku namjenu.⁵³ Iako se povjerenstvo založilo da se u Lazaretima ne otvara tržnica, ta je ideja ipak privremeno prevladala pa je 1974. godine iz povijesne jezgre preseljena gradska tržnica. Nakon suočavanja s realnim problemima (otežan kolni pristup i dostava) te negodovanjem građanstva, tržnica je nakon kratkotrajnog eksperimenta ipak vraćena na staro mjesto.

48 BENIĆ, 1961: 111-113

49 *** 1964: 12-15

50 MK-KDU-Fototeka. Fotodokumentacija zahvata nalazi se u fototeci Konzervatorskoga odjela u Dubrovniku i za potrebe pisanja ovoga članka stavljena je na raspolaganje, na čemu autori zahvaljuju.

51 AHMETOVIĆ, 1968: 3. Ukupna vrijednost svih radova iznosila je oko tristo milijuna dinara.

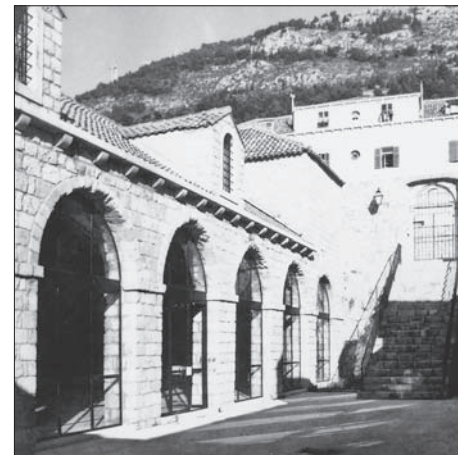
52 ALKOVIĆ, 1969: 5; AHMETOVIĆ, 1970: 6

53 „...Lazareti se mogu optimalno valorizirati jedino ako se budu svestrano aktivirali i iskoristavali kao polifunkcionalni objekt. Zbog toga umjesto pojedinačnih i međusobno nepovezanih ideja i prijedloga o parcijalnom korištenju treba poći od jedne globalne koncepcije optimalnije valorizacije cjelokupnoga prostora Lazareta.” [ALFIER, 1969: 4]

54 <http://www.lazzarettonuovo.com> [3.12.2013.]

55 <http://www.museoomero.it/> [3.12.2013.]

56 Među korisnicima je prostora Art radionica Lazareti, osnovana 1988., koja je svojim radom na polju suvremene likovne i izvedbene umjetnosti – programima koje ostvaruje u suradnji s brojnim hrvatskim i inozemnim umjetnicima – postala relevantna institucija u nacionalnim okvirima. Uz Art radionicu prostore Lazareta koriste: Udruženje Desa, programima usmjerena na očuvanje tradicijskog

SL. 14. LAZARETI TIJEKOM OBNOVE 1967.

FIG. 14. LAZZARETTO DURING RENOVATION IN 1967

SL. 15. LAZARETI NAKON OBNOVE (1967.-1969.)

FIG. 15. LAZZARETTO AFTER RENOVATION, 1967-1969

Dubrovački Lazareti kasnu valorizaciju i potragu za prikladnom suvremenom namjenom dijele s ostalim srodnim karantenskim sklopovima jadranskoga bazena. Za usporedbu, u 19. stoljeću splitski lazaret korišten je kao skladište, venecijanski Lazzaretto Vecchio i Lazzaretto Nuovo bili su sve do druge polovice 20. stoljeća u vojnome posjedu, a karantenski sklop u Anconi (djelo arhitekta Vanvitellija) korišten je kao vojna bolnica, a potom kao rafinerija šećera i duhana. Izuzev nestaloga splitskog lazareta, i ostali su, poput dubrovačkoga, revalorizirani tek u drugoj polovici 20. stoljeća te su danas u funkciji javnih kulturnih institucija. Venecijanski Lazzaretto Nuovo pod upravom je talijanskoga Ministarstva kulture i otvoren je kao muzejsko-izložbeno-edukativni prostor koji godišnje posjeti više tisuća posjetitelja, a planirano je da s Lazzaretom Vecchiom postane dio Nacionalnoga arheološkog muzeja venecijanske lagune.⁵⁴ Ankonitanski su lazareti tek 1997. postali vlasništvo lokalne zajednice koja je odmah potaknula program obnove, dovršen 2007. godine. Sklop danas udomljuje jedini talijanski taktilni muzej za slijepe osobe (*Museo tattile Omero*) i razne izložbene programe.⁵⁵

Od kraja sedamdesetih do početka devedesetih godina 20. stoljeća ideja o multifunkcionalnom, društvenom, kulturnom i turističko-ugostiteljskom korištenju Lazareta na Pločama ipak je barem nakratko zaživjela, no izbijanjem Domovinskoga rata postupno odumiru dotadašnji sadržaji pa većina prostora ponovno ostaje bez namjene. Kriza turizma, uslijed ratnih okolnosti, smanjila je i interes za komercijalno iskorištavanje Lazareta te vlasnik, Grad Dubrovnik, ispražnjene prostore postupno ustupa na korištenje neprofitnim udrugama.⁵⁶ Treba istaknuti da je sklop Lazareta zbog svoga položaja izložen djelovanju otvorenoga mora, jakom vjetru i posolici pa zahtijeva stalno održavanje, koje

SL. 16. OBNOVA LAZARETA 2013.
FIG. 16. LAZARETTO RENOVATION IN 2013

je tijekom posljednjih desetljeća djelomično osigurano upravo zahvaljujući angažmanu neprofitnih udruga. Raznorodni sadržaji zahtijevali su određene prilagodbe prostora, no općenito se može reći da su provedeni zahvati reverzibilne prirode, bez jačeg zadiranja u povijesne strukture i uz očuvanje čitljive izvorne organizacijske strukture prostora.

Ponovnim oživljavanjem turizma početkom 21. stoljeća lokalna samouprava iznova postaje zainteresirana za gospodarsko korištenje Lazareta, pri čemu se nerijetko zapostavlja spomenički karakter i značenje sklopa, te njegov povijesni i prostorni kontekst.⁵⁷ Dugo najavljivana cjelovita obnova Lazareta počela je ujesen 2012. godine (Sl. 16.).⁵⁸ Iako je projektna dokumentacija usklađena s načelima konzervatorske struke, pitanje konačne namjene prostora ostalo je od strane investitora, gradske uprave, nedovoljno osmišljeno, a time i dalje neizvjesna budućnost toga jedinstvenoga spomenika kulture.⁵⁹

ZAKLJUČAK

CONCLUSION

Znanstveni fokus u istraživanju arhitektonske baštine najčešće je usmjeren na okolnosti nastanka, autorstva, utvrđivanje izvornog stanja, metodološki ispravnu analizu, kontekstualizaciju, valorizaciju ili prezentaciju. Recentnija povijest, mijene kulturno-povijesnih okolnosti i njihov utjecaj na percepciju i opstojnost spomenika nerijetko su zapostavljeni ili dotaknuti tek ako su ostavili znatnijeg traga u strukturi ili pojavnosti spomenika. Suvremeni su problemi znanstvenim diskursom redovito tretirani u vidu općenitih teorijskih postavki, a kritički odnos i stajališta prema događanjima 'otupljeni' i depersonalizirani.

Iznesene spoznaje o funkcioniranju sklopa Lazareta na Pločama u protekla dva stoljeća, mijene u percepciji šire i stručne javnosti

te različita promišljanja o rehabilitaciji toga spomenika arhitekture i zdravstvene kulture, koji svojim značenjem nadilazi nacionalne okvire, nastoje ukazati na važnost 'druge povijesti', neizvjesnu sudbinu i često dugotrajan put do zaslužene valorizacije i rehabilitacije, te, u dijakronijskom slijedu, i probleme što ih nosi suvremenost.

Naime, nakon sto tijekom druge polovice 19. stoljeća Lazareti gube izvornu namjenu stacionara za ljude i robu, izostankom svijesti o njihovoj kulturno-povijesnoj i arhitektonskoj vrijednosti, a zbog povoljnoga položaja u neposrednoj blizini povijesnoga središta grada, javljaju se inicijative za temeljitom preobrazbom sklopa. Brojni naručeni projekti koje potpisuju uglavnom renomirani hrvatski i inozemni projektanti iznimno su zanimljivi za poznavanje arhitekture i općenito kulturne klime međuratnoga razdoblja u Dubrovniku i Hrvatskoj, no, srećom po spomenik, svi ostaju neizvedeni. Za razliku od međuratnoga razdoblja, kada se opstanak Lazareta u izvornom obliku u prvom redu može pripisati složenim odnosima unutar interesnih skupina, nakon Drugoga svjetskog rata prevagnula je svijest o kulturno-povijesnoj i arhitektonskoj vrijednosti sklopa, što je konačno okrunjeno savjesno provedenom cjelovitom rekonstrukcijom (1967.-1969.). No traganje za primjerenom namjenom, odnosno sadržajem koji bi stekao

rukotvorstva i nematerijalne kulture dubrovačkog kraja; Studentski teatar Lero i Folklorni ansambl Lindo koji jedno od dvorišta koristi kao ljetnu pozornicu. Kasnije poništenim ugovorom iz 2005., prostor u Lazaretima trebala je dobiti i Umjetnička škola Luke Sorkocevica.

⁵⁷ Zamisao o uređenju „Virtualnog muzeja Dubrovnika“, u kojem bi se pomoću suvremenih tehnologija prezentirao povijesni razvoj Dubrovnika, bila je usko vezana za namjeru izgradnje pristaništa za tendere brodova na kružnim putovanjima na obali pred Lazaretima kako bi se time navodno rasteretio prostor Gradske luke. Ova ideja opasno približava Lazarete tretmanu kakav su imali u prvoj polovici 20. stoljeća jer bi se izmjenom izvornog karaktera stjenovite obale narušio njihov fortifikacijski karakter, a time i autentičnost povijesnog prostora Gradske luke. Budući da nacionalne institucije, Ministarstvo kulture i Stručno-savjetodavna komisija za obnovu Dubrovnika, nisu imale volje sagledati širi, negativni kontekst zahvata i otvoreno se suprotstaviti namjerama lokalne uprave, donošenje konačne odluke prepušteno je arbitrazi UNESCO-a. [SEFEROVIĆ, 2010.]

⁵⁸ Investicija je procijenjena na trideset milijuna kuna. [<http://www.slobodnadalmacija.hr/Dubrovnik/tabid/75/articleType/ArticleView/articleId/191801/Default.aspx/30.5.2013./>]

⁵⁹ Iz niza kontradiktornih izjava predstavnika lokalne vlasti, koje nedvojbeno nisu temeljene na stručnim studijama održivosti, nije moguće u potpunosti razumjeti viziju budućeg funkcioniranja sklopa. Navodno se radi o multifunkcionalnom, kongresno-koncertno-izložbenom centru koji će moći koristiti 'ustanove u kulturi', pojedini će prostori biti namijenjeni ugostiteljstvu i trgovini, a dio bi prostora i dalje koristile neprofitne udruge. [<http://dubrovnikpress.hr/index.php/component/k2/item/3434-vlahusic-nakon-obnove-lazareta-dubrovniku-nece-trebati-drugi-kongresni-centar/6.9.2013./>; <http://radio.hrt.hr/clanak/gradonacelnik-u-lazaretima/28772/1.11.2013./>]

institucionalizirani status, neraskidivo vezan za sam prostor (poput smještaja arhiva Dubrovačke Republike u palači Sponza ili ljetne pozornice u tvrđavi Lovrijenac), tijekom sljedeća četiri desetljeća nije urodio plodom pa se u eri sve bespoštednijeg iskoristavanja baštinenih resursa sklop Lazareta ponovno našao na udaru. Naravno, iz takve vizure namjerno promiče činjenica da je u međuvremenu prostor sâm, gotovo spontano, pronašao možda ponajbolju namjenu i korisnike, a to su neprofitne kulturne udruge, te da bi uz okvirna usmjeravanja, redovita ulaganja i potporu programa mogao biti istinsko kulturno središte Dubrovnika, barem dijelom izuzeto od pogubnoga utjecaja vladajuće monokulture turizma.

LITERATURA

BIBLIOGRAPHY

1. AHMETOVIĆ, S. (1968.), *Lazaret doživljava preobrazaj*, „Dubrovački vjesnik”, 18 (937): 3, Dubrovnik
2. AHMETOVIĆ, S. (1969.), *Likovni umjetnici traže izlaz iz zapostavljenosti i izoliranosti*, „Dubrovački vjesnik”, 19 (398): 4-5, Dubrovnik
3. AHMETOVIĆ, S. (1970.), *Lazarete treba koristiti izvorno i jedinstveno*, „Dubrovački vjesnik”, 20 (1009): 6, Dubrovnik
4. ALKOVIĆ, M. (1969.), *Prostor za atraktivne izložbe*, „Dubrovački vjesnik”, 19 (991): 5, Dubrovnik
5. ALFIER, D. (1969.), *Koncepcija suvremene namjene obnovljenih Lazareta*, „Dubrovački vjesnik”, 20 (1002-1003): 4, Dubrovnik
6. BAĆE, A. (2010.), *Arhitekti Mladen Kauzlaric i Stjepan Gomboš u Dubrovniku (1930.-1940.)*, „Peristil”, 53 (53): 105-120, Zagreb
7. BAZALA, V. (1952.), *Pomorski lazareti u starom Dubrovniku*, u: *Dubrovačko pomorstvo – zbornik u povodu sto godina nautičke škole u Dubrovniku*, 293-308, Dubrovnik
8. BENIC, S. (1961.), *Konzervatorsko-urbanistički problemi Dubrovnika: Dubrovački Lazareti*, „Zbornik zaštite spomenika kulture”, (12): 105-114, Beograd
9. BERITIC, L. (1955.), *Utvrdjenja grada Dubrovnika*, Dubrovnik
10. BERITIC, L. (1960.), *Ubikacija nestalih gradevinskih spomenika u Dubrovniku II*, „Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji”, (12): 61-84, Split
11. BERSA, J. (2002.), *Dubrovačke slike i prilike (1800-1880)*, Dubrovnik
12. BLAŽINA-TOMIĆ, Z. (2007.), *Kacamorti i kuga: utemeljenje i razvoj zdravstvene službe u Dubrovniku*, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb-Dubrovnik
13. BURINA, S. (1938.), *Da li će stari dubrovački lazareti biti pretvoreni u moderan hotel ili u studentske ferijalne stanove*, „Politika”, 35 (10669 /7.2.): 8, Beograd
14. ČULIĆ, J. (1928.), *Način za rješenje problema naših pasivnih krajeva! (Historijat akcija za podizanje hotela u Dalmaciji)*, „Jugoslavenski turizam”, 1 (2): 5-7, Split
15. ČOŠIĆ, S. (1999.), *Dubrovnik nakon pada Republike (1808.-1848.)*, Dubrovnik
16. EVANS, A. (1965.), *Kroz Bosnu i Hercegovinu pješke tokom ustanka augusta i septembra 1875.*, Sarajevo
17. FISKOVIĆ, C. (1952.), *Lazarete treba obnoviti*, „Dubrovački vjesnik”, 3 (85): 2, Dubrovnik
18. FORETIĆ, V. (1938.), *Stari dubrovački lazareti na Pločama*, „Novo doba”, 21 (17.4.): 6-7, Split
19. FORETIĆ, V. (1940.), *Lazareti pred opasnošću rušenja i park Iljine Glavice pred pogibelji uništenja*, „Dubrava”, 8 (106 /20.7.): 3, Dubrovnik
20. JEREMIĆ, R.; TADIĆ, J. (1938.), *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika*, 1, Beograd

IZVORI
SOURCES

21. KRANJČEVIĆ, J. (2012.), *Arhitektonsko stvaralaštvo Alfreda Kellera na prostoru Hrvatske*, katalog izložbe, Zagreb
22. KRMPOTIĆ, Lj. (2002.), *Car Franjo I. u Hrvatskoj 1818.*, 1, Hannover-Čakovac
23. LENTIĆ-KUGLI, IVY (1988.-1989.), *Građevinske intervencije u Dubrovniku potkraj 18. i na početku 19. stoljeća*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, (12-13): 277-285, Zagreb
24. MITIĆ, I. (1980.), *Utjecaj kopnene trgovine na osnivanje dubrovačke karantene u XIV. stoljeću*, „Rad JAZU” (Radovi s međunarodnog simpozija u povodu šestote obljetnice dubrovačke karantene), (384): 85-91, Zagreb
25. PALADINO, Z. (2011.a), *Lavoslav Horvat: arhitektonsko djelo 1922.-1977.*, disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb
26. PALADINO, Z. (2011.b), *Desetljetni opus graditelja Lavoslava Horvata i Harolda Bilinića za dubrovačkog investitora Božu Banca*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti”, 35 (35): 237-254, Zagreb
27. PERIĆ, I. (1983.), *Razvoj turizma u Dubrovniku i okolici, od pojave parobrodarstva do 1941. godine*, Dubrovnik
28. PEROJEVIĆ, S. (2002.), *Izgradnja lazareta u Splitu*, „Prostor” 10 (24): 119-134, Zagreb
29. PIPLOVIĆ, S. (1999.), *Dalmatinski opus arhitekta Alreda Kellera*, „Grada i prilozi za povijest Dalmacije”, (15): 271-290, Split
30. RAVANČIĆ, G. (2010.), *Vrijeme umiranja: crna smrt u Dubrovniku (1348-1349)*, Zagreb
31. SEFEROVIĆ, S. (2010.), *Intervencija u fizički i duhovni prostor Grada*, „Dubrovački vjesnik”, (3097 / 12.6.): 52, Dubrovnik
32. ŠEGVIĆ, N. (1983.-1984.), *Ivan Mestrovic i arhitektura*, „Arhitektura”, 36/37 (186-188): 2-9, Zagreb
33. ŠUNDRICA, Z. (2009.a), *Arhivsko gradivo o izgradnji Lazareta na Pločama*, u: *Tajna kutija dubrovačkog arhiva*, 2: 11-117, Zagreb-Dubrovnik
34. ŠUNDRICA, Z. (2009.b), *Osnivanje zdravstvene komisije u Dubrovniku i njezin rad 1808. godine*, u: *Tajna kutija dubrovačkog arhiva*, 2: 117-135, Zagreb-Dubrovnik
35. VITELLESCHI, L. (2002.), *Povijesne i statističke bilješke o dubrovačkome okrugu* (prir. LUPIS, V.), Dubrovnik
36. VIDEN, I. (2005.-2006.), *Dubrovački slikar i konzervator Marko Murat (1864-1944)*, „Godišnjak zaštite spomenika kulture Hrvatske”, (29-30): 7-23, Zagreb
37. VOJNOVIĆ, L. (1912.), *Smrt dubrovačkih stijena u: Književni časovi*, Naklada knjižare Mirka Breyera, 155-165, Zagreb
38. VOJNOVIĆ, L. (1937.a), *Vivisekcija Dubrovnika*, „Javnost”, 3 (8 / 20.2.): 135-136, Beograd
39. VOJNOVIĆ, L. (1937.b), ... *da se ne iskvaru crte Dubrovnika*, „Dubrovnik”, 24 (7 / 20.3.): 1, Dubrovnik
40. VUKOVIĆ, G. (2000.), *Preobrazba Dubrovnika početkom 19. stoljeća*, „Radovi Instituta za povijest umjetnosti” (24): 35-60, Zagreb
41. *** (1878.), *Oganj u Lazaretima*, „Slovinac”, 1 (12): 131-132, Dubrovnik
42. *** (1882.), *Tabor na Pločama*, „Slovinac”, 5 (10): 100, Dubrovnik
43. *** (1921.), *Važan ugovor za razvitak grada*, „Rad”, 3 (95 / 17.9.): 2, Dubrovnik
44. *** (1924.), *Licitacija vojno državnih zgrada*, „Dubrovački list” 1 (10 / 5.4.): 4-5, Dubrovnik
45. *** (1929.a), *Novi hoteli u Dubrovniku*, „Narodna svijest”, 11 (35 / 29.8.): 2, Dubrovnik
46. *** (1929.b), *Prodaja Hotela Odak*, „Narodna svijest”, 11 (35 / 29.8.): 2, Dubrovnik
47. *** (1930.a), *Što bi se moglo učiniti s Lazaretom?*, „Narodna svijest”, 12 (17 / 30.4.): 5, Dubrovnik
48. *** (1930.b), *Pitanje starih Lazareta*, „Narodna svijest”, 12 (23 / 11.6.): 5, Dubrovnik
49. *** (1930.c), *Pitanje starih Lazareta*, „Narodna svijest”, 12 (29 / 23.7.): 3, Dubrovnik
50. *** (1937.a), *Kao pjesma lijepe budućnosti...*, „Hrvatska dubrava”, 5 (68 / 1.2.): 3, Dubrovnik
51. *** (1937.b), *Izgradnja hotela na Lazaretima?*, „Hrvatska dubrava”, 5 (69 / 16.2.): 5-9, Dubrovnik
52. *** (1937.c), *Vivisekcija Dubrovnika*, „Dubrovnik”, 23 (4 / 27.2.): 6, Dubrovnik
53. *** (1938.), *Izložen nacrt kursalona u Lazaretima*, „Narodna svijest”, 20 (2 / 12.1.): 2, Dubrovnik
54. *** (1954.), *Razgovori o Lazaretima*, „Naše more”, 1 (1): 67-69, Dubrovnik
55. *** (1964.), *Lazareti i turizam – prilog diskusiji*, Centar za izučavanje turizma, Dubrovnik

ARHIVSKI I DOKUMENTACIJSKI IZVORI

ARCHIVE AND DOCUMENT SOURCES

- Državni arhiv u Dubrovniku, Sv. Dominika 1, Dubrovnik:
 - Zbirka građevinskih planova Općine Dubrovnik [HR-DADU-GPOD]
 - Privremeni popis građevinskih planova [HR-DADU-PPGP]
 - 107, arhivski fond Uprava Lazareta u Dubrovniku (Direziona di lazaretti di Ragusa) [HR-DADU-107]
 - 298, zbirka fotografija XIX. i XX. stoljeća (negativi na staklu) [HR-DADU-298]
 - 460, rukopisna ostavština obitelji Beritic [HR-DADU-460]
 - 423, Narodni odbor Općine Dubrovnik [HR-DADU-423]
 - „Kursalon” – nerazvrstani spis [HR-DADU-„Kursalon”]
- Muzej grada Zagreba, Opatička 20, Zagreb – Arhiv M. Kauzlarica [MGZ-MK]
- Ministarstvo kulture, Uprava za zaštitu kulturne baštine, Konzervatorski odjel u Dubrovniku, Cvijete Zuzorić 6, Dubrovnik:
 - Fototeka [MK-KDU-Fototeka]
 - Dosje „Lazareti” [MK-KDU-„Lazareti”]

INTERNETSKI IZVORI

INTERNET SOURCES

- <http://www.dubrovnik-turistinfo.com/?dubrovnikturist=vijesti&idKat=6&id=107> [30.5.2013.]
- <http://www.lazarettonuovo.com> [3.12.2013.]
- <http://www.museoomer.it> [3.12.2013.]
- <http://www.slobodnadalmacija.hr/Dubrovnik/tabid/75/ArticleType/ArticleView/articleId/191801/Default.aspx> [30.5.2013.]
- <http://dubrovnikpress.hr/index.php/component/k2/item/3434-vlahusic-nakon-obnove-lazar-eta-dubrovniku-neece-trebati-drugi-kongresni-centar> [6.9.2013.]
- <http://radio.hrt.hr/clanak/gradonacelnik-u-lazaretima/28772/> [1.11.2013.]

IZVORI ILUSTRACIJA

ILLUSTRATION SOURCES

- Sl. 2. MK-KDU-Fototeka
- Sl. 3. BENIĆ, S. (1961): 114
- Sl. 1., 4. HR-DADU-298
- Sl. 5., 8. HR-DADU-GPOD, kut. 121/15
- Sl. 6. HR-DADU-GPOD, kut. 185/19
- Sl. 7. <http://www.dubrovnik-turistinfo.com/?dubrovnikturist=vijesti&idKat=6&id=107>
- Sl. 9. MGZ-MK
- Sl. 10. HR-DADU-PPGP, mapa XIX 21 a-d
- Sl. 11. Arhiva: A. Bace
- Sl. 12., 13. HR-DADU-460, foto: B. Tosović, prije 1967.
- Sl. 14. MK-KDU-Fototeka, foto: D. Beritić, 1967.
- Sl. 15. MK-KDU-Fototeka, foto: M. Mojaš, 1974.
- Sl. 16. Foto: A. Bace

SAŽETAK

SUMMARY

LAZARETTO COMPLEX IN PLOČE FROM THE FALL OF THE REPUBLIC OF DUBROVNIK TO PRESENT (1808-2013)

This paper presents the Lazaretto complex in Dubrovnik in the last two centuries in the context of various projects aimed at its revitalization. It also considers the changing professional and public perceptions of this valuable monument of health-care architecture. An attempt has been made to point out the importance of a structure's "second history", namely its uncertain future as well as a long-standing process of its evaluation and revitalization. The paper also looks at the problems that arise in contemporary context from a diachronic perspective.

The former quarantine complex is situated next to the eastern entrance of Dubrovnik called Ploče east of the town nucleus. The Lazaretto is undoubtedly one of the most significant monuments of health care architecture in Croatia. Although physically separated from the historic town nucleus by walls and fortresses, it is functionally and visually its integral part.

Lively land and maritime trade as the basis of Dubrovnik's economic and cultural prosperity in the past, turned the city at one point in its history into a central passenger traffic hub. This led to a decision to establish a quarantine facility for the first time in the history of European health care. Consequently, on 23rd of July 1377 the Great City Council of Dubrovnik announced their decision to ban all travellers from pestiferous areas from getting into the City of Dubrovnik nor its territory without spending a month on Mrkan island in front of Cavtat or in Cavtat. Travellers were at first isolated on the small islands of Supetar, Mrkan and Bobari in front of Cavtat. However, a more convenient location was sought so a new facility was put up in Danče near Dubrovnik. Owing to the 16th century trade boom, it soon turned out that the demand exceeded Danče quarantine accommodation capacity. Consequently, the city authorities reached a decision in 1534 to put up a larger quarantine facility on Lokrum island, which was never completed for strategic reasons. Despite the fact that the city authorities came up with an idea to build a lazaretto in Ploče as early as the late 16th century, the building project did not actually start until 1627 and was finished in 1647. Since the Lazaretto complex had an exceptional

economic and strategic significance for Dubrovnik, it was well and regularly maintained throughout the period of the Republic of Dubrovnik.

In the period that followed the fall of the Republic of Dubrovnik (1808), namely the French occupation (1806-1814) and the Austrian rule (from 1815), the Lazaretto retained its primary function until 1872. The Austrian rulers restructured the health care service but the hierarchical management structure remained similar to the former one: the Lazaretto was headed by a director (direttore) and his deputy while the staff consisted of a doctor, an inspector, a superintendent, guards, servants and other ancillary staff. The photograph taken around 1868 bears witness to the condition of the complex but also to a strong functional link between the Lazaretto and the Tabor – a spacious enclosed plateau in front of the city gates as the end of the caravan route from the Orient. Within the Tabor complex there were accommodation buildings for foreign traders and the Turkish consul, a fountain and an area for cattle disinfection. Tabor and Lazaretto were linked by a vaulted passageway below the road level eastwards. Unlike the Lazaretto, the Tabor area underwent a complete transformation from mid 19th century: in 1883 the state authorities sold the buildings and the grounds to Dubrovnik's municipality which further sold them to private parties for single-family house construction.

After the quarantine hospital had been dissolved, the Lazaretto buildings long remained under military authority. They were used as warehouses and stables (with a city slaughterhouse nearby).

From the early 20th century, a range of initiatives for tourist exploitation of the complex were launched such as the one on its conversion into a hotel. This was due on the one hand to a lack of awareness of its cultural, historical and architectural value and on the other hand to its convenient location in the vicinity of the historic nucleus. The municipality, which came into the possession of the complex in 1930 due to some property trading with the military authorities, intended to offer the complex to potential investors on several occasions. Numerous projects, which were commis-

sioned from the renowned Croatian and foreign architects (Alfred Keller from Vienna, Mladen Kauzlaric and Stjepan Gomboš from Zagreb, Lavoslav Horvat and Harold Bilinić from Zagreb, Georges Appia from Paris), are very interesting in the context of Dubrovnik's architecture and culture between the two wars. Fortunately, none of them were realized. An overt opposition to its conversion into a hotel came in the late 1930s from Vinko Foretic, a Dubrovnik-based historian, who put forward his strong arguments against this project in his historical and art-based evaluation study. The Lazaretto complex in its original condition remained largely intact in the period between the two wars. This was largely due to complex relationships between interested parties. By contrast the period following World War II was marked by a growing awareness of its cultural, historical and architectural value leading ultimately to its thorough overall renovation (1967-1969).

Lengthy discussions about the use of the complex, which had started before renovation work was undertaken, continued for some time after it was completed, so the complex remained without a specific function for some time. From the late 1970s to the early 1990s the complex became a multifunctional social, cultural and tourist venue but the outbreak of the Croatian War of Independence (1991-1995) brought about its gradual decline and the premises were again left without a function. Interest in the economic reuse of the Lazaretto complex began to wane as tourist industry was hit by the post-war economic crisis. Therefore the City of Dubrovnik began to rent the vacant premises to non profit organizations and cultural and art associations.

In the early 21st century, as tourist industry began to recover, interest in the Lazaretto and the possibility of its reuse for tourist purposes revived. In 2012 a new renovation project based on conservation principles was conceived. However, it did not offer a clearly defined program.

The authors of this article give preference to a non profit culture and art-based program unlike the local government officials who are more inclined to a tourist and catering industry program.

**ANTUN BAĆE
IVAN VIDEN**

BIOGRAFIJE

BIOGRAPHIES

ANTUN BAĆE (1971.) na Filozofskome fakultetu u Zagrebu diplomirao je povijest umjetnosti i etnologiju. Doktorand je na istome fakultetu s temom „Arhitektura Dubrovnika između dva svjetska rata“. Zaposlen je u Konzervatorskom odjelu u Dubrovniku.

IVAN VIDEN (1979.) na Filozofskome fakultetu u Zagrebu diplomirao je povijest umjetnosti i arheologiju. Doktorand je na istome fakultetu s temom o povijesti zaštite spomenika u Dubrovniku u 19. i 20. stoljeću. Samostalni je istraživač i bavi se temama iz kulturne povijesti Dubrovnika i povijesti zaštite spomenika, a priredio je nekoliko knjiga iz istoga područja.

ANTUN BAĆE (1971) graduated in art history and ethnology from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. He is a Ph.D. student at the same faculty and is currently working on his doctoral thesis. He is employed in the Department of Conservation in Dubrovnik.

IVAN VIDEN (1979) graduated in art history and archaeology from the Faculty of Humanities and Social Sciences in Zagreb. He is a Ph.D. student at the same faculty. He is an independent researcher whose professional interests are mainly focused on the topics related to the cultural history of Dubrovnik and the history of monument protection of which he has prepared a few books.

